

הרב אריה כץ

מיקום הציווי של בניית מזבח הזהב בתורה לאור ביאור הרצי"ה

פתיחה

בגליון כ"ח של "צהר" התפרסם מאמרי "התמודדות עם ביקורת המקרא בשיחות הרצי"ה" (עמ' 51-60). הטענה המרכזית של המאמר הייתה, ששיטת הלימוד המיוחדת של פרשיות השבוע בשיחותיו של הרצי"ה קוק, הייתה, בין השאר, מכוונת גם כנגד "ביקורת המקרא". המאמר עסק בעיקר בביסוס טענה זו, תוך כדי הסבר מקוצר של שיטת הרצי"ה קוק, אשר מתמקדת בכללים וממנה פונה אל הפרטים.

בסיום המאמר הובאו שתי דוגמאות מתוך שיחות הרצי"ה עצמן, אולם נראה שבתחום זה יש עוד מקום רב לעיון וללימוד בעקבות דברי הרצי"ה. במאמר זה, ברצוני לקחת פרשיה ספציפית, היא פרשיית הציווי על בניית מזבח הזהב (שמות ל', א'-י'), ובעקבות פרשנותו של הספורנו לפרשיה זו, להראות איך היא משתלבת היטב בשיטתו הכללית של הרצי"ה זצ"ל בנוגע לתפקידי החומשים¹, וכמענה ל"הסבר" שהוצע על ידי "ביקורת המקרא".

הצגת הקושיא - מיקומו של הציווי

הציווי על בניית המשכן וכליו, המופיע בספר שמות פרשת תרומה, מסודר באופן כללי בצורה הגיונית: בתחילה כלי המשכן, החל מהארון והכרובים הנמצאים בקדש הקדשים (שמות, כ"ה, י - כב) ועבור לכלים הנמצאים בתוך הקודש: השולחן (שם, שם, כג - ל) והמנורה (שם, שם, לא - מ). לאחר מכן בניית המשכן עצמו (לו מוקדש פרק כ"ו), ובסוף החצר, כאשר קודם כל הכלי המרכזי שלה - מזבח הנחושת (שם, כ"ז, א-ח', ולאחר מכן פירוט עשיית החצר עצמה (שם, שם, ט-יט). גם העובדה שהציווי על הכיור מופיע בשלב מאוחר יותר, בפרשת כי תשא (שם, ל', יז - כא) אינה מעוררת תמיהה גדולה, שכן תפקידו שונה לגמרי מהכלים האחרים והוא יותר כלי עזר שנועד להכשיר את הכהנים לעבודה, מאשר כלי אינטגרלי של המשכן.

לעומת הציוויים הללו, מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב מעלה בנו קושיא גדולה - מדוע הוא מוזכר רק בסוף פרשת תצווה, לאחר הציוויים על בגדי הכהונה (שם, כ"ח, א-מג) ולאחר הציווי על ימי המילואים (שם פרק כ"ט).

1 ראה מאמרנו הנ"ל וכן בהמשך מאמר זה.

יתירה מכך – כשאנו משווים את התיאור של מזבח הזהב לתיאורו של מזבח הנחושת אנו רואים הבדל בציוויים השונים:

מזבח הנחושת

- (א) ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלוש אמות קמתו:
- (ב) ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו ממנו תהיין קרנתיו וצפית אתו נחשת:
- (ג) ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת:
- (ד) ועשית לו מכפר מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעות נחשת על ארבע קצותיו:
- (ה) ונתתה אתה תחת פרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח:
- (ו) ועשית בדים למזבח בדי עצי שטים וצפית אתם נחשת:
- (ז) והובא את בדיו בטבעות והיו הבדים על שתי צלעות המזבח בשאת אתו:
- (ח) נבוב לחת תעשה אתו באשר הראה אתך בחר בן יעשו: ס

מזבח הזהב

- (א) ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו:
- (ב) אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתיים קמתו ממנו קרנתיו:
- (ג) וצפית אתו זהב טהור את גגו ואת קירתיו סביב ואת קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב:
- (ד) ושתי טבעות זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו בהמה:
- (ה) ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אתם זהב:
- (ו) ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארץ העדות לפני הפרכת אשר על העדות אשר אנעד לך שמה:
- (ז) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות הקטירנה:
- (ח) ובהעלות אהרן את הנרות בין הערפים הקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדורותיכם:
- (ט) לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו:
- (י) וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם קדש קדשים הוא לה':

כפי שאנו רואים, ההתחלה מאוד דומה – תיאור מידות ואביזרים נוספים, כולל הבדים, אך לאחר מכן ישנן בציווי על מזבח הזהב שתי תוספות שאינן נמצאות כדוגמתן בציווי על מזבח הנחושת: א. מיקומו של המזבח² ב. תפקידו – הקטרת הקטורת.

עניין זה של מיקום פרשיית מזבח הזהב בתורה כה בולט עד כדי כך שיש מאנשי "ביקורת המקרא" שהציעו, שמדובר בפרשייה "מושתלת", המרמזת לנו שבמקור מזבח זה לא היה קיים והוא תוספת מאוחרת, ולכן לא נקבעה פרשייה זו יחד עם יתר הפרשיות של הציווי על בניית המשכן וכליו. אולם מעבר לעצם העובדה שאנו כאנשים מאמינים לא יכולים לחלוטין לקבל קביעה שכזו, הרי שטענה כזו גם אין לה סימוכין נוספים שהרי בכל שאר המקומות בתורה אנו מוצאים את מזבח הזהב כחלק אינטגרלי של המשכן. מזבח הזהב נזכר בתורה במקומות אחרים במקומו הטבעי לאחר השולחן והמנורה וקודם מזבח הנחושת³.

תירוצו של הספורנו

כפי שהבהרתי בפתיחת המאמר, ברצוני ללכת בפתרון שאלה זו (של מיקום הפרשיה) בכיוונו של הספורנו, ולפתח אותו על פי שיטתו של הרצ"ה קוק. לאחר מכן ברצוני לענות גם על השאלה בדבר איזכור תפקידו של המזבח. הספורנו (ל', א) פותח בשאלה מדוע "לא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה", ועונה מיד:

כי לא היתה הכוונה בו להשכין הא-ל יתברך בתוכנו כמו שהיה העניין בשאר הכלים, כאמרו 'ושכנתי בתוכם... ואת תבנית כל כליו', גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות... אבל היה עניין זה במזבח לכבד את הא-ל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבוקר והערב ולשחר פניו במנחת קטורת על דרך 'הבו לה' כבוד שמו, שאו מנחה ובאו לפניו'.

2 תוספת שלא קשה במיוחד להסבירה, מכיוון שמיקום פרשיית מזבח הנחושת מרמז גם על מיקומו הפיזי – לאחר הציווי על בניית המשכן עצמו ושימת הכלים בתוכו וקודם הציווי על בניית החצר. אך במזבח הזהב, שלא הוזכר כחלק מבניית המשכן, יש צורך להגדיר מיקום בפרשייה עצמה.

3 ראה למשל את רשימת סיכום המשכן וכליו בפרשת כי תשא (שמות, ל"א, ז – יא); בנית המשכן בפרשת ויקהל (רשימת הבניה שם, לה, י"א – י"ט, וכן הבניה עצמה בפרק ל"ז); הקמת המשכן בפרשת פקודי (שם מ', ג – יא); החילוק בפרשיות קרבן החטאת בין "מזבח קטורת הסמים... אשר באוהל מועד" לבין "מזבח העולה אשר פתח אוהל מועד" (ויקרא ד', ז ועוד שם בפרק); הציון לשני המזבחות במשמרתם של בני קהת (במדבר ג', ל"א וכן שם, ד', יא – יד) ועוד.

הסבר הדברים לאור שיטת הרצ"ה

נראה לבאר את כוונת רבינו הספורנו, שבעוד שכלי המשכן נועדו להביא את השראת השכינה בעם ישראל, מהלך שכיוונו מגיע ממעלה כלפי מטה, הרי שמזבח הזהב שהוא עבודה טהורה של עם ישראל לה', עניינו הוא ממטה כלפי מעלה. נכון אמנם שעיקר העבודה במשכן היא עבודת הקרבנות הנעשית מעל המזבח החיצון, וכיוונה הוא גם כן ממטה כלפי מעלה, אך הספורנו מחדש לנו חידוש גדול, שגם עבודת הקרבנות שנעשית מצידנו, עניינה הוא הורדת השכינה באמצעות עבודה זו. ממילא לשיטתו היעוד העיקרי של מזבח הנחושת הוא הבאה ממעלה כלפי מטה. לעומת זאת, להקטרת הקטורת אין שום מטרה כזו וכל יעודו של מזבח הזהב הוא אך ורק עבודה ממטה כלפי מעלה.

ממילא מובן למה הציווי על בניית מזבח הזהב מובא רק לאחר הציווי על כל ענייני המשכן, כיוון שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הרגיל של המשכן. כאשר נתבונן בשיטתו של הרצ"ה קוק, נראה כיצד מתאימים הדברים לכל המהלך הכללי של ספר שמות מול המהלך הכללי של ספר ויקרא.

הרצ"ה קוק הדגיש פעמים רבות, שעניינו של ספר שמות הוא הקדושה המשולשת המגיעה עלינו מהקב"ה, ואשר התבטאה בשלושת המאורעות המשמעותיים של ספר שמות: יציאת מצרים, מתן תורה, והקמת המשכן שעניינה השראת השכינה בקביעות בעם ישראל. לאחר ספר שמות, בו מגיעים הדברים ממעלה כלפי מטה, מגיע תורו של ספר ויקרא, שהוא המשך ישיר לספר שמות. אולם בו מגיעה עבודת הקרבנות, שהיא מצידנו כלפי הקב"ה, כלומר מלמטה כלפי מעלה, ובלשונו של הרצ"ה עצמו (פרשת ויקרא סדרה א' עמ' 16):

"תורת ד' תמימה", לכן **לאחר הסידור השמימי של המקדש שנמצא בספר שמות, בפרשיות "ויקרא – צו" מתפרטים כל סדרי העבודה מצידנו. מן התורה השמימית נמשכים ארצה סדרי חיים, מכוח החיוניות היסודית של התורה, אשר "בשמים היא"**.

לאור הדברים הנ"ל מובנים עוד יותר דבריו של הספורנו, שכן כל כלי המשכן שייכים למהלך הכללי של הציווי על המשכן שמובא בספר שמות, כולם למעט אחד, הוא מזבח הזהב אשר עניינו מנוגד למהלך הכללי הזה. מצד אחד רצתה התורה להדגיש את העובדה שעניינו של מזבח הזהב מנוגד למהלך הכללי של המשכן, אך מאידך הקב"ה ציווה לבנות גם את מזבח הזהב כיתר הכלים. זוהי הסיבה למיקומו של הציווי – מצד אחד במנותק מהציווי על שאר כלי המשכן, אך מאידך עדיין בתוך תחום פרשיות הציווי על המשכן.

בכך ניתן גם להסביר מדוע בציווי על בניית מזבח הזהב מזכירה התורה גם

4 עיין במאמרנו הנ"ל בהערה 11, שם הובאו עוד כ-20 הפניות למקומות בהם הרצ"ה מתחסל לקשר בין ספרי "שמות" ו"ויקרא" ולמיוחד שבכל ספר.

את תפקידו, ואילו בציווי על מזבח הנחושת לא מוזכר התפקיד, שכן תפקידו השונה של מזבח הזהב מהווה את הסיבה למיקומו של הציווי. אולם יתירה מכך – התפקיד המעשי של מזבח הנחושת, הקרבת הקרבנות, מפורט בהרחבה בספר ויקרא. שם מקומה של העבודה ממטה כלפי מעלה, כפי שנתבאר לעיל, ואילו עניינו של הציווי על בניית מזבח הנחושת הוא כמו כל שאר הכלים: השראת השכינה בעם ישראל, שבאה ממעלה כלפי מטה.

על פי דברים אלו ניתן גם להבין מדוע הציווי על מזבח הזהב מופיע לא רק לאחר הציוויים על המשכן, אלא גם לאחר הציווי על ימי המילואים. זאת כיוון שימי המילואים מהווים הכנה לקראת השראת השכינה במשכן, ואילו עבודת הקטורת אינה קשורה להשראת השכינה.

עוד ניתן על פי הדברים הללו להסביר את מאמר חז"ל על הקטרת הקטורת (יומא כ"ו, א):

תנא: מעולם לא שנה אדם בה. מאי טעמא? – אמר רבי חנינא: מפני שמעשרת" (רש"י: לפיכך לא היו מניחין אותו לשנות).

ניתן לומר, שדווקא עבודת הקטורת שעל פי דברי הספורנו הינה שונה משאר העבודות שבמשכן, בכך שאין עניינה השכנת השכינה. מהותה היא מעשה נטול כל פנייה חיצונית, שמטרתו אך ורק לכבד את הקב"ה. כשהיא נעשית בכוונה הראויה של עבודה טהורה לה', היא יכולה לגרור אחריה את הבאת העושר.

סיכום

במאמר זה ניסינו להראות איך ניתן באמצעות שיטתו הכללית של הרצ"ה קוק זצ"ל, להסביר פרשיה פרטית כלפיה כווננו חיציה של "ביקורת המקרא". ראינו את עניין מיקומו של הציווי על בניית מזבח הזהב, לאור דברי ה"ספורנו" אשר חידש לנו שעניינו של מזבח הזהב שונה מעניינם של שאר כלי המשכן בכך שאין מטרתו להביא להשראת השכינה מאת הקב"ה, אלא נתינת כבוד מאיתנו כלפי הקב"ה. דברים אלו פותחו והורחבו לאור דברי הרצ"ה קוק, אשר חזר והדגיש פעמים רבות שספרי שמות וויקרא הינם שני פנים של עניין אחד. ספר שמות מדגיש את הפן של הבאת הדברים מאת הקב"ה כלפי עם ישראל, ואילו ספר ויקרא מדגיש את הפן של עבודת עם ישראל כלפי הקב"ה.

מיקום הציווי על בניית מזבח הזהב (וכן העובדה שהתורה הדגישה בציווי על בנייתו גם כן את תפקידו) מלמד אותנו על כך שמצד אחד, כלי זה נבנה עם יתר הכלים בעת הקמת המשכן, אך מצד אחד תפקידו שונה מתפקידי שאר הכלים, והוא שייך במהותו לספר ויקרא.

נראה שכמעשינו בפרשיה זו, ניתן לנסות ולעשות בעוד פרשיות רבות בתורה, ובכך להשלים את דרך הפרשנות המיוחדת הזו.